

ОРХЕСТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У КОНТЕКСТІ КОРЕКЦІЙНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ВАДАМИ УСНОГО МОВЛЕННЯ

ORCHESTIC EDUCATION IN THE CONTEXT OF CORRECTIVE EDUCATION OF YOUNGER SCHOOLERS WITH ORAL DISORDERS

Стаття присвячена орхестичному вихованню у контексті корекційного навчання дітей молодшого шкільного віку з вадами мовлення, що базується на нейропсихологічній концепції про суцесивно-симультанні структури, які у будь-якій діяльності забезпечують перебіг двох принципово відмінних типів сприймання і переробки інформації. Ефективність роботи базується на використанні навчальних і розвивальних завдань з використанням орхестики і досягається завдяки гармонізації суцесивно-симультанної діяльності, що попереджає або пом'якшує порушення писемного та усного мовлення. Суцесивні дії є головними на відправних етапах формування навичок читання та письма. До суцесивно упорядкованих навичок відносять фонематичний аналіз та синтез, їх відсутність або недотримання викликає порушення читання та письма у багатьох молодших школярів з вадами писемного мовлення. У сучасній методиці навчання грамотності є положення про те, що організоване ознайомлення зі звуковою структурою слова – неодмінна передумова для оволодіння читанням, а згодом і письмом. Мета корекційного навчання – формування суцесивних навичок, тобто здатності до оперування звуками, складами, словами в реченні, переробки інформації послідовно, здатності до мовленнєвого спілкування, розуміння як усного, так і писемного звернення мовлення, хисту давати граматично точні відповіді, відтворювати ритмічний малюнок, переводити скерованість мисленнєвого процесу з прямого на зворотний хід думки.

Недорозвинення суцесивних процесів призводить до таких змін поведінки дітей: загальної недисциплінованості, імпульсивності, емоційних спалахів. Діти повільно виконують завдання, їм необхідна додаткова стимуляція, їм складно перемикається з однієї дії на іншу, у деяких випадках виникає порушення здатності виконувати певні дії і рухи. Тому у дітей погано закріплюється зв'язок між фонемами і артикулемами, виникають такі труднощі під час пошуку належного руху для вимови відповідного звуку, як заміни одного артикуляторного руху іншим. Діти погано запам'ятовують літери. Виконання одночасних (симультанних) дій залежить від рівня сформованості, функціонування зорового, вестибулярного, тактильного аналізаторів. Орхестичне виховання корегує вади одночасних дій за допомогою певних вправ і дій-рухів.

Ключові слова: орхестика, орхестичне виховання, корекційна робота, артикуляція звуків мовлення, суцесивні та симуль-

танні процеси, формування звуків мовлення, зорово-просторовий гнозис.

The article is devoted to orchestral education in the context of correctional education of young children with speech defects, based on the neuropsychological concept of successive-simultaneous structures, which in any activity provide the flow of two fundamentally different types of perception and processing of information. Performance is based on the use of educational and developmental tasks with the use of orchestration and is achieved through the harmonization of successive and simultaneous activities, which prevents or mitigates the violation of written and oral speech.

Successive actions are keys in the initial stages of developing reading and writing skills. Successively ordered skills include phonemic analysis and synthesis, and their lack or non-observance causes reading and writing impairment in many younger students with speech impairments. Modern literacy teaching has the principle that familiarization with the sound structure of a word is an indispensable prerequisite for mastering reading, and subsequently writing.

The purpose of correctional training – the formation of successive skills, the ability to operate sounds, syllables, words in a sentence, processing information sequentially, the ability to communicate in speech, understanding spoken speech, both oral and written; to give grammatically accurate answers, to reproduce a rhythmic pattern, to translate the directionality of the thought process from the forward to the reverse course of thought. Underdevelopment of successive processes leads to changes in the behavior of children: general promiscuity, impulsivity, emotional outbursts. At the end of the day, children begin to perform the task, they are promptly stimulated, they have difficulty in switching from one action to another, in some cases there is a violation of the ability to perform certain actions and movements.

Therefore, the relationship between phonemes and articulations is poorly fixed in children, and there is difficulty in finding the proper motion to pronounce the appropriate sound, such as replacing one articulatory movement with another. Children misspell letters. Creation of simultaneous (simultaneous) actions depends on the level of formation, functioning of visual, vestibular, tactile analyzers. Orchestral upbringing corrects the disadvantages of simultaneous actions through certain exercises and actions-movements.

Key words: orchestrics, orchestral education, correctional work, articulation of speech sounds, successive and simultaneous processes, formation of speech sounds, visual-spatial gnosis.

УДК 37.013.73:371.9:373.3

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-1-23>

Плющик Є.В.,
старший викладач кафедри
місцевих дисциплін
і методик викладання
Житомирського державного
університету
імені Івана Франка

Кукса Т.О.,
вчитель початкових класів
Житомирської приватної гімназії
«Ор Авнер»

Заєць О.В.,
вчитель початкових класів
Житомирської загальноосвітньої школи
I-III ступенів № 17

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Основною з підстав складності шкільного навчання є недостатній рівень сформованості в учнів як сукупних, так і часткових, спеціальних, навчальних здібностей (наприклад, лінгвістичних). Причиною такої складності є стан тих психофізичних

механізмів, що забезпечують формування й розвиток самих навчальних здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дієве подолання скрут усного мовлення у молодших школярів передбачає оцінку їхніх механізмів. Новітнє судження про недоліки усного мовлення

дитини у психолінгвістичній та психолого-педагогічній площинах зумовлене не так відхиленнями, як дефіцитом низки таких психічних функцій: пам'яті, уваги, зорово-просторового гнозису, сукцесивних та симультанних процесів, а також дієвих компонентів письма та читання (О. Гопіченко, Е. Данілавічюте, Р. Лалаєва, О. Російська, І. Садовнікова, Є. Соботович, В. Тарасун, Н. Чередніченко та інші).

Поняття «орхестика» виникло у стародавній Греції як метод вільної передачі в русі драматичного, пластичного або музичного твору. Т. Ліванова відзначає, що музика була у нерозривному зв'язку з поезією (звідси – лірика), музика як неодмінна учасниця трагедії, музика і танець – характерні явища стародавнього грецького театру [2, с. 6].

Наприкінці ХІХ століття Е. Жак-Далькроз повернувся до цього методу у контексті музично-ритмічного виховання. Мета системи Е. Жак-Далькроза – за допомогою рухів розвинути музично-творчі здібності дитини [1, с. 23].

Цю ідею розвивали Н. Олександрова, О. Конорова, С. Руднева, Т. Бирченко, М. Котляревська-Крафт, Г. Франію, І. Ліфіц та інші. Важливу роль в розвитку орхестики відіграла система дитячого виховання К. Орфа. Метод К. Орфа базувався на національному фольклорі, адже вивчались інтонації німецької мови, інтонації німецької народної музики, ритмічні формули та танцювальні рухи з використанням драматизації віршів, пісень, гри на різноманітних інструментах.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ідея корекційного навчання відкриває нові перспективи у постановці головних проблем логопедії – цілей, змісту і методів навчання. Цей підхід залежить не від знань, які є елементом діяльності (дій), а від видів діяльності (мовленнєвої, графічної, читацької, рухової тощо), їх переживань з подальшим формулюванням сукупних класів операцій. Такий напрям дає змогу виділити задуми умінь (дій), сформованість яких забезпечує синхронну підготовку дітей до наступного засвоєння програмного матеріалу. У такому разі йдеться про виділення загальних компонентів діяльності, незалежних від специфічних особливостей навчального предмета.

Мета статті – заповнити прогалини в інформованості логопедів та вчителів початкових класів у питаннях формування у дітей сукцесивно-симультанних навичок як опорних механізмів розвитку усного і писемного мовлення. Ця закономірність зумовлена тим, що сам предмет є інтегративним за своїм проявом і науковою проблематикою і дозволяє поєднувати теоретичні ідеї та практичні дані, які допоможуть у вивченні механізмів аномалій мовленнєвого розвитку на якісно новому рівні. Співзвучний підхід до вивчення цієї проблеми є продуктивним.

Виклад основного матеріалу. Механізми мовленнєвої діяльності допомагають у засвоєнні мовних символів та процесів сприйняття і передачі словесної інформації. Своєрідні механізми забезпечують перцепцію і породження мовленнєвого висловлювання та усно-мовленнєві передумови (сформованість систематичності знань про звукову, лексичну і граматичну грані мовлення), необхідні для участі в діях мовленнєвої комунікації. Загальні функціональні механізми забезпечують засвоєння семантики мовних знаків (лінгвістичний компонент мовленнєвої діяльності) та процесів прийому і передачі словесної інформації (комунікативний компонент мовленнєвої діяльності). Їх недоліки є причинами порушень мовленнєвого розвитку.

Мовний хист – потенційні можливості і задатки дитини до оволодіння мовою і мовленням.

Мова – суто диференційована форма людського руху – в орхестіці розповсюджується на весь організм. Коли дитина навчається вимовляти звуки, вона робить невидимий вольовий крок, який в орхестіці отримує зриму відтворення. Повітря, що проходить крізь легені й гортань, формується за допомогою губ, зубів та піднебіння. Це повітря вже є повітряними жестами, їх можна відтворити за допомогою рук. У цих рухах бере участь весь організм людини. Все творення мовлення – це рух. А спочатку – жест, який пізніше перетікає у моторику мови. Рух звуків формує не тільки мозок, але й гортань та інші органи.

Орхестичне виховання використовує сукцесивну (розгорнуту) черговість протікання мовного процесу. Наприклад, інформація надходить у мозок послідовно, звук за звуком, слово за словом, фраза за фразою. У орхестичному вихованні представлена послідовність сприймання системи звуків, ритмів, невеличких музичних інтонацій та мелодій і запам'ятовування елементів схеми мовленнєвого висловлювання, моторних актів, якими є гімнастичні вправи, хода, танцювальні рухи.

Орхестична одночасність протікання процесів (симультанне схоплення) – це смислове сприйняття усного мовлення, наприклад, розуміння фраз з інверсією (хатка равлика – равлик у хатці) і подальше зображення у русі образу равлика, інтонаційного виспівування на двох звуках такої української дитячої поспівки-лічилки: «Павлику-равлику, висунь ріжки та ніжки. Тобі два, мені два, поділимося обидва», відтворення кулачками образу равлика, який ховається у хатці і знов з'являється (ручки дитини зібрані у кулачки – равлик у хатці, спить, потім вказівним пальцем правої руки дитина стукає зверху кулачка лівої руки і ховається «у хатку», ліва рука дитини розпрямляється – виставляються вказівний та середній пальчики – «ріжки равлика», кулачок повзе по поверхні стола, потім вправа повторюється, але вже з лівої

руки). Під час орхестичної роботи бажано не використовувати перегляди відеоматеріалів і прослуховування аудіоматеріалів. Уся робота відтворюється тихим, м'яким співом-вимовою. Інтонування звуків, слів та невеличких речень виконується у такий спосіб: залежно від сенсу підвищується і понижуються голос, робляться певні паузи, прискорюється або уповільнюється темп вимови, на логічних акцентах обов'язково підсилюється голос, але не дуже. Все це супроводжується жестами, які відповідають вимові, та рухами, які уособлюють певного персонажа.

Наприклад, вчитель початкових класів звертає увагу на те, як дитина дивиться у люстерко і кладе палець під нижню губу, натискаючи на підборіддя і широко відкриваючи рота, вимовляє звук [А]. Педагог-орхестик пропонує вимовити звук [А] «ведмедиком», «пташкою», «зайчиком». Дитина відтворює ходу ведмедя, літає, ніби пташка, стрибає, наслідуючи зайчика. Із травинки він складає голосний [А] і, водячи пальчиком по травинці, виспіває [А] у вигляді колискової, цвірінкає, як соловейко, наслідує рух джерельця (коливання голосом). Водночас школяр робить відповідні рухи руками (важкі руки ведмедя – крехтання), зображає заколисування дитини (м'який наспів), цвірінкає і тягне ручки догори (на дереві сидить пташка). Кожну букву дитина повинна сама знайти або скласти із природнього матеріалу: [У] – мушля квасолі або гороху, сама квасолинка – [О], можна знайти камінчики у вигляді [С], [Г] тощо. Учитель разом з дитиною шукає серед оточуючих речей предмети, схожі на букви. Це потрібно, щоб учень міг тактильно відчутти абрис предмету, водночас вимовляючи відповідні звуки.

Виспівуючи-вимовляючи такий народний віршик:

Сидить зайчик під липкою,

Сіє муку калиткою.

Ведмідь каже: «На хліб? На хліб?»

Зайчик вушками тріп та тріп,

учень (учениця) відтворює першу фразу «сидить зайчик під липкою» голосом казкаря (низьким та таємничим), логічно підкреслюючи слово «зайчик», покивує руками над головою (вушка зайчика). На словах «сіє муку калиткою (полотняний мішечок, гаманець)» робить рухи руками вправо-вліво – сіє муку. На словах «ведмідь каже» учень говорить низьким голосом і трохи витягує голову вперед (питальна інтонація), «на» вимовляється високо, «хліб» – низько. Руками учень відтворює високу та низьку інтонацію. На словах «зайчик вушками тріп та тріп» долоньками легенько б'є свої вушні мушлі (завжди у дітей при цій дії піднімається настрій і вони посміхаються і радіють діям зайчика). Можна запропонувати учневі (учениці) придумати свій власний ритмічний малю-

нок до будь-якої фрази вірша, навіть придумати нескладну поспівку.

Складнішим є вірш Павла Тичини.

Навшпиньках

Підійшов вечір.

Засвітив зорі,

Прослав на травах

тумани

І, на уста поклавши

палець, –

Ліг.

Учні стоять колом і пошепки вимовляють першу фразу: «навшпиньках підійшов вечір», здійсмаються навшпиньки, тупочуть ніжками (ніби балеринки) і йдуть по колу (можна повторити фразу двічі – рух праворуч, рух ліворуч). На словах «засвітив зорі» – навшпиньках витягуються догори і тягнуть ручки «до неба, милуючись зорями» (педагог пропонує заспівати пісеньку зірки, а діти повинні придумати власні поспівки). «Прослав на травах тумани» – розкидають руки, мов струшують тканину (права нога вперед, ліва – відтягнута на носок). «І, на уста поклавши палець» – з'єднують ноги разом (п'яти разом, носки нарізно), знову вимовляють ці слова тихенько, прикладаючи вказівний палець до губ. «Ліг» – з'єднують дві долоньки разом і підкладають під ліве вушко (м'яко зігнувши коліна).

Висновки. Отже, основою корекції недоліків сприймання є організація практичної діяльності, за допомогою якої дитина удосконалює свої мовленнєві дії. Умовою корекційного ефекту практичних дій є використання словесного пояснення їхніх результатів самою дитиною. Великого значення у цьому процесі набуває збагачення пасивного та активного словника дитини термінами, що позначають сприйняті характеристики предметів.

Важливо усвідомити необхідність промовляння тексту як до початку письма, так і під час нього, яке зумовлене механізмом переходу внутрішнього мовлення в зовнішнє (писемне). Протягом навчання школярі вправляються в різних видах письма, кожен з яких має певне значення для формування навичок повноцінного писемного мовлення, закріплення і перевірки відповідних знань і вмінь. У статті проілюстровані орхестичні прийоми роботи, які б сприяли виробленню умінь сприймати, диференціювати, порівнювати звуки мови та відчувати рухи й положення органів мовлення за допомогою жестів, працювати з текстом, розуміти його, відчувати і знаходити слова з тими звуками, над якими учень працює.

За допомогою орхестики практично кожному дитину можна навчити тонко відчувати інтонацію слова і музики та розвинути в неї можливості імпрорвізації музики, тобто композиторські навички. Процес складання мелодії пісні за допомогою орхестики не знижує безпосередності вираження

їхніх почуттів, не гальмує діяльності творчої уяви, а навпаки, – дає поштовх для подальшого пошуку цікавіших інтонаційних та ритмічних відкриттів.

Формування творчості – це важкий, багатоетапний акт. Взаємозв'язки багатьох ліній розвитку повинні доповнювати один одного, концентруватися на кінцевому результаті (провідному завданні), розв'язання якого можливе на певному рівні формування творчої діяльності в оркестральному вихованні.

Проведення оркестрично-корекційних занять дозволяє скорегувати вади усного мовлення у молодших школярів і сприяє якісному засвоєнню програмного матеріалу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дорн В. Метод Жак-Далькроза. Москва, 1912. 30 с.
2. Ливанова Т.Н. История западноевропейской музыки до 1789 г. Москва : Музыка, 1986. 630 с.